

Současný charakter vnitrostátní migrace v Česku

Postupné zvyšování sociálněekonomických rozdílů mezi regiony Česka, vyjádřené např. prohlubující se regionální diferenciací měř nezaměstnanosti, vede k růstu zájmu širší odborné veřejnosti o problematiku vnitrostátní migrace. Ta je totiž procesem, který by měl být indikátorem vznikajících nerovnoměrností a který by zároveň měl pomáhat utlumovat některé jejich negativní dopady. Charakter vnitrostátní migrace v Česku po roce 1989 se však těmto předpokladům do značné míry vymyká. Místo očekávaného zvýšení došlo k dalšímu poklesu migrační mobility, řada ekonomicky atraktivních měst obyvatelstvo migrací ztrácí, zatímco z oblastí postižených vysokou nezaměstnaností se lidé příliš nestěhují. Kde hledat vysvětlení pro tyto paradoxní rysy migračního vývoje?

Současný charakter migračních procesů je jistě ovlivněn vývojem v minulých etapách. V Česku docházelo od padesátých let dvacátého století k dlouhodobému poklesu migrační mobility a obdobně i dynamiky koncentračních procesů. Zatímco na počátku šedesátých let měnily v Česku obec trvalého bydliště průměrně ročně 3 % obyvatel, koncem osmdesátých let 2,1 % a okolo roku 2000 již pouze 1,7 %. Tento pokles souvisel s dozníváním poválečných událostí (především dosídlování pohraničí) a s politickoekonomickými poměry po roce 1948, kdy prostřednictvím centrálně plánovacího systému se prosazovaly nivelizační tendence, vedoucí k potlačení přirozených regionálních diferencí. Uvedené trendy se promítly i do migračních vztahů v rámci sídelního systému. Již v minulosti založené specifikum českého osídlení – hustá síť malých měst a městeček – bylo nivelizačními opatřeními ještě dále podporováno. V tomto směru sehrála důležitou roli tzv. středisková soustava osídlení, která byla od počátku 70tých let významnou součástí administrativních mechanismů řízení rozvoje osídlení, s jednostranným zaměřením na podporu menších středisek. Právě malá a střední města (10 až 50 tis. obyvatel) vykazovala po rozho-

dující část poválečného období nejvyšší relativní migrační zisky.

Vnitrostátní migrace Česka je po roce 1989 charakterizována dvěma základními trendy. Jednak došlo v první polovině devadesátých let k výraznému poklesu celkové migrační mobility – zhruba o 30%. Druhým významným trendem je postupný zvrat v migrační bilanci velikostních kategorií obcí, kdy tradiční model koncentra-

APLIKACE DO VÝUKY

Otázky a úkoly:

1. Většina z nás se určitě někdy v životě stěhovala nebo stěhovat bude. V rozhodnutí o změně bydliště hrají roli jak podmínky v místě současného bydliště (tzv. „push faktor“), tak podmínky v bydlišti novém (tzv. „pull faktor“). Diskutujte ve třídě důvody vašeho přestěhování nebo přestěhování vašich spolužáků, rodičů apod. Dají se vysledovat některé společné rysy rozhodnutí o přestěhování? Hraje při stěhování roli věk migrantů? Své závěry porovnejte s informacemi z článku.

2. Prostudujte graf u tohoto článku a odpovězte na následující otázky: Jak byla zobrazena data vypočítána? Jaký má charakter trend migrační bilance v různých velikých obcích? Kdy došlo k jeho případné změně? Proč asi? Zjištěné trendy odrážejí širší procesy v chování obyvatel. Které? Odpovědět vám pomůže také text článku. Uveďte příklady obcí z jednotlivých velikostních kategorií. Dovedete říci zpměti všechna česká stotisícová města?

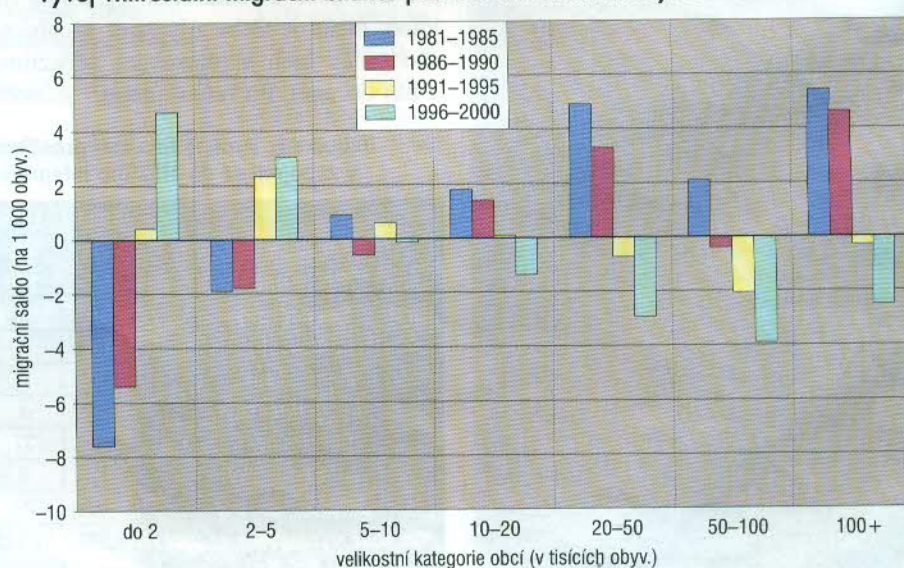
3. Z porovnáním obou kartogramů vyplývají prostorové změny v intenzitě migrací u nás. Dovedete uvést příklady okresů, které jsou zasaženy suburbanizačními procesy? Vysvětlíte, proč migračně ztrácí obyvatelstvo např. Brno a proč okresy Šumperk či Český Krumlov.

4. Dávejte si pozor na rozdílnou legendu u obou map. Uveďte okresy, které by mohly mít v jednom z kartogramů migrační saldo záporné, v druhém kladné a přitom jsou v obou mapách znázorněny stejnou barvou. Všimněte si, jak byly stanoveny hranice kategorií kartogramů. Jaká je četnost okresů v jednotlivých kategoriích?

5. Pokuste se zdůvodnit migrační vývoj okresu vašeho bydliště. Mohou velká města ovlivnit data za celý okres? Odpovědět vám pomůže znalost vašeho bydliště.

Foto: Příklady suburbanizační bytové výstavby známe spíše ze zázemí Prahy. Náš snímek z Jihlavska dokládá, že migrační procesy se týkají také dalších větších měst u nás.
Foto: D. Fialová

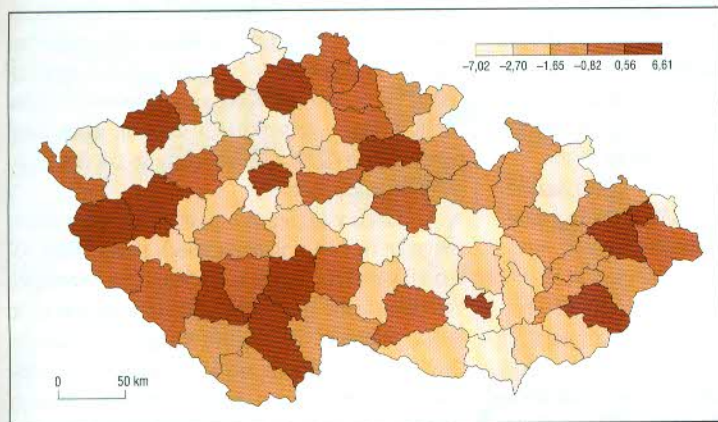
Vývoj vnitrostátní migrační bilance podle velikostní struktury obcí ČR 1981–2000

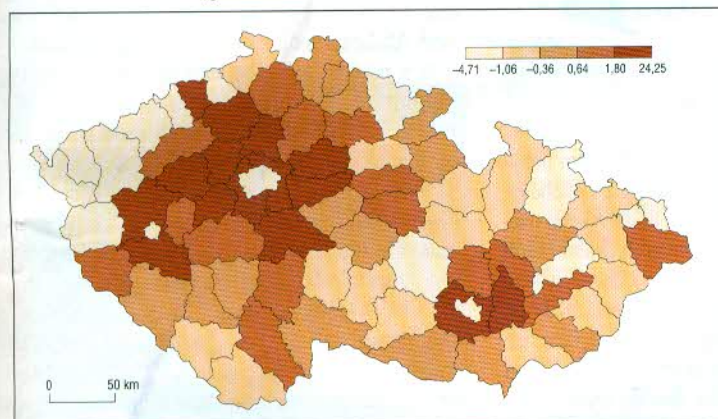
Pozn.: roční průměry migračního salda na 1000 obyv.

Zdroj: ČSÚ

Intenzita migračního salda okresů Česka 1997–1999

Intenzita migračního salda okresů Česka 2000–2002

Pozn.: vnitrostátní migrace, průměrné roční saldo na 1000 obyvatel; Zdroj: ČSÚ

ních proudů z menších velikostních skupin do větších je již v konci devadesátých let plně změněn a převažuje dekoncentrační orientace migračních procesů. V současné době je většina měst ve velikostní kategorii nad 20 tisíc obyvatel migračně ztrátová (viz graf č. 1).

Za celkovými úhrny migrantů je třeba vidět i jejich strukturu. Mezi velikostními skupinami obcí dochází u jednotlivých skupin migrantů často k protisměrným proudům. Přes celkové migrační ztráty jaké provází velká města, získává tato kategorie ve věkové skupině migrantů 20–34 let a u osob s vysokoškolským vzděláním. Z hlediska pohybu po velikostní stupnici obcí se například věkové skupiny 20–29 a 30–49letých chovají protikladně: zatímco u první stále ještě převládá vzestupný pohyb u druhé převažují proudy sestupné.

Důležitou charakteristikou stěhování mezi velikostními kategoriemi obcí jsou migrační motivace. Ze zjišťovaných migračních důvodů lze vyčlenit zhruba dvě skupiny. V první skupině, kam se řadí důvody změna pracoviště, přiblížení k pracovišti, studium a sňatek, převládá tradiční model vzestupného pohybu po velikostní stupnici sídel, u důvodů bytových, u následování rodinného příslušníka a ostatních je

tomu právě naopak. Počet osob, které uvádějí bytové důvody jako motiv svého stěhování, od počátku devadesátých let stále roste. Bytové důvody dnes představují rozhodující složku migrační motivace.

Regionální struktura vnitřní migrace se po roce 1989 začíná od předchozích období výrazněji odlišovat (viz kartogramy č. 1 a 2). Asi nejvýznamnější změnou je postupné utváření rozsáhlého migračně ziskového území ve středočeském prostoru, na které se napojuje oblast Plzeňska (ovšem bez vlastních administrativních území Prahy

a Plzně). V pořadí druhé rozsáhlejší migračně atraktivní území se zformovalo v zázemí brněnské aglomerace. Na druhé straně k migračně ztrátovým územím se řadí především pohraniční zóny (zejména ekonomicky problémové oblasti podkrušnohorských pánevních okresů a Ostravska) i vnitřní periferie podél zemských hranic Čech a Moravy. Při určitém zjednodušení tak můžeme konstatovat, že na začátku třetího tisíciletí se v Česku zformoval prostorový vzorec, v němž dominují migračně atraktivní oblasti v širším zázemí progresivních center Prahy, Brna a Plzně, obklo-

pené rozsáhlými oblastmi migračně víceméně neutrálními či mírně ztrátovými.

Migrační ztráty velkých metropolí a růst malých obcí v jejich zázemí je možné dát do souvislosti se suburbanizačními procesy. Zcela jednoznačně se migrační suburbanizační vztahy zformovaly v aglomeracích Prahy, Brna, Plzně a částečně i Ostravy. Již v průběhu první poloviny devadesátých let začala jádrová města těchto aglomerací migračně ztrácet se ve prospěch svých zázemí. Okresy tvořící toto zázemí patří k územím s nejvyššími intenzitami migračních zisků. Suburbanizační migrační proudy představují od druhé poloviny devadesátých let nejvýznamnější součást regionálních i sídelních migračních vztahů a jednoznačně dominují celému migračnímu systému Česka.

Pro specifický charakter migračních procesů po roce 1989 lze hledat následující vysvětlení: Asi nejdůležitější úlohu sehrává neúplně fungující trh s byty, což vytváří výraznou bariéru pro rozvoj migrační mobility. Ztráty větších měst do značné míry souvisí s metropolizačními tendencemi – tedy s rozvojem jejich vlastního suburbánního zázemí. Je zřejmé, že migrační chování má určitou setrvačnost a do současného stavu se také promítají některé rysy z nedávné i vzdálenější minulosti. V neposlední řadě se mění i postavení a význam tradičně chápáné vnitrostátní migrace (změna trvalého pobytu), která je stále častěji nahrazována dalšími formami prostorové mobility obyvatelstva, jako dojíždka za prací nebo přechodná migrace. Novým fenoménem, který ovlivňuje charakter vnitrostátního stěhování, je pak bezesporu migrace mezinárodní.

Zdeněk Čermák
katedra sociální geografie
a regionálního rozvoje, PřF UK Praha

